

ІНТРОДУКЦІЯ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

М. А. КОХНО

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України
Україна, 01014 Київ, вул. Тімірязєвська, 1

Підведено підсумки інтродукції деревних рослин в Україні в історичному аспекті. Наведено кількісний склад генофонду деревних рослин. Окреслено перспективу покращання культурних ландшафтів України шляхом інтродукції.

Інтродукція деревних рослин на території сучасної України розпочалася одночасно з початком землеробства, тобто ще за доісторичних часів. Про це свідчать знахідки насіння сливи домашньої (*Prunus domestica* L.) та абрикоса звичайного (*Armeniaca vulgaris* Lam.) у культурних шарах трипільської культури, яка існувала на території України близько 6 тис. років тому [2]. Однак слива та абрикос природно ніколи тут не росли.

У другій половині I тис. до н. е. з початком грецької колонізації Північного Причорномор'я та Південного берега Криму тут з'явилися завезені колоністами виноград справжній (*Vitis vinifera* L.), лавр благородний (*Laurus nobilis* L.), кипарис вічнозелений (*Cupressus sempervirens* L.), а на початку нашої ери – смоковниця звичайна (*Ficus carica* L.), маслина європейська (*Olea europaea* L.), персик звичайний (*Persica vulgaris* Mill.), мигдаль звичайний (*Amygdalus communis* L.), горіх грецький (*Juglans regia* L.).

У X ст. н. е., уже за часів Київської Русі, у лісостепову частину України завезено та впроваджено в культуру виноград справжній, шовковицю білу (*Morus alba* L.), вишню звичайну (*Cerasus vulgaris* Mill.), горіх грецький.

Широких масштабів набула інтродукція деревних рослин у XVII–XVIII ст., коли в Ук-

раїні розгорнулося будівництво ландшафтних парків, у яких культивувалося багато видів і форм дерев і кущів з інших країв. Саме звідси у той час широко розповсюдилися по Україні бузок звичайний (*Syringa vulgaris* L.), тополя пірамідальна (*Populus italica* (DuRoi) Moench).

Та найрезультативнішим для інтродукції деревних рослин в Україні стало XIX ст. – століття перших університетських і приватних ботанічних садів, акліматизаційних садів, дендрологічних парків, дослідних лісництв. У XIX ст. в Україні було інтродуковано велику кількість видів і форм деревних рослин з усіх континентів світу. Вони стали основою генофонду культивованих нині в Україні дерев, кущів та ліан.

У XX ст. інтродукція деревних рослин в Україні продовжується як у старих, створених ще у XIX ст. осередках інтродукції, так і у з'явившихся вже у XX ст. Завдяки цьому значно збільшилася кількість видів інтродукованих в Україні деревних рослин.

Таким чином, в інтродукції деревних рослин в Україні досить чітко виділяються 5 епох чи періодів: 1) доісторична – епоха трипільської культури; 2) антична – епоха грецької колонізації на півдні України; 3) епоха Київської Русі; 4) епоха будівництва пер-

ших ландшафтних парків; 5) епоха ботанічних садів.

Нині, на кінець ХХ ст., генофонд інтродукованих в Україні деревних рослин складають 2491 вид та 715 форм і культиварів дерев, кущів і ліан – всього 3206 таксонів, що у 6 разів більше числа видів природної дендрофлори України. Більше двох третин цього числа інтродуцентів знаходяться у лісостеповій зоні України, де зосереджено більше двох третин інтродукційних осередків [1].

Процес нарощування числа інтродукованих видів деревних рослин в Україні досить інтенсивно відбувається і нині. Якщо у 1980 р. генофонд таких видів дерев і кущів складався із 1492 видів, то за 15 років він збільшився майже на 1600 видів. Тобто щорічний приріст числа інтродуцентів становить близько 70 видів.

Систематична структура інтродукованих в Україні деревних рослин така: відділ голонасінних – 1 підвідділ, 3 класи, 4 порядки, 8 родин, 29 родів, 179 видів з 229 формами; відділ покритонасінних – 2 класи, 10 підкласів, 59 порядків, 109 родин, 333 роди, 2313 видів з 486 формами.

Загалом систематична структура інтродукованих в Україні деревних рослин складається з 2 відділів, 1 підвідділу, 5 класів, 10 підкласів, 63 порядків, 117 родин, 362 родів, 2491 виду та 715 форм.

Все це дендрологічне багатство зосереджено у 25 ботанічних садах, 10 дендрологічних парках та понад 50 старовинних ландшафтних парках, а також у дендраріях лісогосподарських та лісотехнічних вузів, лісових технікумів та державних лісництв.

Слід зазначити, що самі колекції за чисельністю зібраних у них видів і форм дуже нерівноцінні. У більшості ботанічних садів вони не перевищують 500 видів, у небагатьох ботанічних садах та деяких дендропарках налічується 500–1000 видів і лише у декількох ботанічних садах та дендрологічних парках кількість видів у дендрологічних колекція перевищує 1000 (Національний ботанічний сад ім. М.М.Гришка НАН України, Донецький ботанічний сад НАН України, Державний Нікітський ботанічний сад УААН, Ботанічний сад ім. акад. О.Фоміна Київського

університету імені Тараса Шевченка, дендрологічні парки “Олександрія”, “Софіївка”, “Тростянець”).

Географічне розміщення дендрологічних колекцій дуже нерівномірне. Вже зазначалось, що більше двох третин із числа ботанічних садів та дендрологічних парків знаходиться у лісостеповій зоні України, майже третина – у степовій і лише декілька – у Поліссі.

Завдяки інтродукції нових видів дерев і кущів дуже змінився культурний ландшафт України. Нині неможливо уявити собі українське село чи місто без тополі пірамідальної, гіркогоштанна звичайного (*Aesculus hippocastanum* L.), робінії звичайної (*Robinia pseudoacacia* L.), кленів ясенolistого (*Acer negundo* L.), цукристого (*A. saccharinum* L.) та явора (*A. pseudoplatanus* L.), маслини вузьколистої (*Elacagnus angustifolia* L.), жимолості татарської (*Lonicera tatarica* L.), лип широколистої (*Tilia platyphyllos* Scop.) та сріблястої (*T. tomentosa* Moench.), бузків звичайного та угорського (*Syringa josikaea* Jacq. fil.) з численними сортами, садового жасмину звичайного (*Philadelphus coronarius* L.), ялини колючої (*Picea pungens* Engelm.), туї західної (*Thuja occidentalis* L.), ялівця козачого (*Juniperus sabina* L.), троянд (*Rosa* sp.) тощо.

У лісових культурах України широко культивуються модрина сибірська (*Larix sibirica* Ledeb.) та європейська (*L. decidua* Mill.), ялина європейська (*Picea abies* (L.) Karst.), сосна кримська (*Pinus pallasiana* D. Don), явір, бархат амурський (*Phellodendron amurense* Rupr.), горіх чорний (*Juglans nigra* L.), карагана дерев'яниста (*Caragana arborescens* Lam.) та ін.

У плодових садах України вже давно поширені абрикос звичайний, вишня звичайна, слива домашня, персик звичайний, виноград справжній, горіх грецький, шовковиця біла, айва довгаста (*Cydonia oblonga* Mill.), дерен справжній (*Cornus mas* L.), а віднедавна – лимонник китайський (*Schisandra chinensis* (Turcz.) Baill.), актинідії коломикта (*Actinidia kolomikta* (Maxim.) Maxim.) та гостра (*A. arguta* (Siebold et Zucc.) Planch. ex Mig.), хеномелес японська (*Chaenomeles japonica* (Tnunb.) Lindl.) тощо.

Проте незважаючи на великі успіхи у інтродукції деревних рослин в Україні, більш-менш інтенсивно у культурі використовується дещо більше 1/10 від числа всіх інтродукованих видів. Решта залишається незадіяною в культурі, хоча вони – цінний генофонд для майбутнього.

Постає питання: а чи слід проводити інтродукцію деревних рослин в Україні з такою самою інтенсивністю, як і раніше? Чи є практична можливість освоїти в культурі ту кількість видів деревних рослин, які ще дикорослі у різних географічних регіонах світу?

У флорах світу нині налічується понад 70 тис. видів деревних рослин, з яких майже 47 тис. – у тропіках і субтропіках. Отже, решта 23 тис. видів росте у помірних зонах обох півкуль. Із цього числа близько 16 тис. видів – це напівкущі, кущики та напівкущики, які в переважній більшості поки що не становлять інтересу для культури.

Таким чином, залишається близько 8 тис. цікавих для культури видів дерев і кущів. Коли від цієї кількості відняти ті 2995 видів, що нині складають сучасну дендрофлору України, то матимемо близько 5 тис. видів так званого інтродукційного резерву, тобто потенціально придатних для інтродукції в Україні дерев і кущів.

Знову постає питання: а чи слід усі ці види інтродукувати в Україні зараз чи в найближчому майбутньому? Звичайно, серед них можуть виявитись дуже перспективні для культури види, проте їх можна виявити і непрямым шляхом, без інтродукційних проб і невдач, аналізом літературних даних стосовно культивування таких видів в умовах, подібних до наших, у зарубіжних інтродукційних осередках.

Досвід інтродукції останніх десятиліть ХХ ст. свідчить, що протягом одного десятиліття більш-менш широко у культуру впроваджуються щонайбільше 5 видів чи форм деревних рослин. Отже, 2995 видів і форм, які нині є лише в дендрологічних колекціях і випробувані у первинній культурі, можуть за оптимальних умов знайти широке застосування в культурі принаймні до кінця ХХІІ ст.

Тому напрошується логічний висновок: зважаючи на велику насиченість інтродук-

ційних осередків України інтродукованими видами деревних рослин, подальшу інтродукцію нових видів слід проводити вибірково, зважено, на підставі глибокого попереднього вивчення досвіду зарубіжних інтродукційних осередків. Цілком зрозуміло, що при цьому найбільше чисельне збільшення колекцій відбуватиметься у тих інтродукційних осередках, які нині за величиною своїх дендрологічних колекцій значно поступаються іншим інтродукційним осередкам України.

Отже, теоретичними і практичними передумовами сучасної мобілізації світових дендрологічних ресурсів для інтродукції в Україні мають стати всебічна оцінка потенційних можливостей майбутніх інтродуцентів і глибоке вивчення досвіду інтродукції і культури видів дерев та кущів за межами України, але у схожих ґрунтово-кліматичних умовах. Масова ж інтродукція без урахування цього не лише непотрібна, а й шкідлива для природи та економіки.

1. Кохно Н. А., Курдюк А. М. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. – Киев: Наук. думка, 1994. – 188 с.
2. Янушевич З. В. Культурные растения юго-запада СССР по палеоботаническим исследованиям. – Кишинев: Штиинца, 1976. – 187 с.

Надійшла 03.06.99

ИНТРОДУКЦИЯ ДРЕВЕСНЫХ РАСТЕНИЙ В УКРАИНЕ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Н. А. Кохно

Национальный ботанический сад
им. Н. Н. Гришко НАН Украины, Киев

Подведены итоги интродукции древесных растений в Украине в историческом аспекте. Представлен количественный состав генофонда древесных растений. Очерчена перспектива улучшения культурных ландшафтов Украины путем интродукции.

INTRODUCTION OF THE WOODY PLANTS IN UKRAINE: THE ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

M. A. Kakhno

M. M. Cryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Introduction of woody plants was reviewed in historic aspect. Quantitative content of woody plants genepool was presented. Prospects of improvement of Ukrainian cultural landscapes by means of introduction have been outlined.